

Skalleröd revisited

– en jämförande studie mellan kust- och inlandsboplatser

Andreas Toreld

Kulturlandskapet rapporter 2015:4

Skalleröd revisited

– en jämförande studie mellan kust- och inlandsboplatser

Andreas Toreld

Administrativa uppgifter

Projektnummer: 1306-7

Projektansvarig: Annika Östlund

Arkiv: Kulturlandskapet

Skalleröd revisited – en jämförande studie mellan kust- och inlandsboplatser

Kulturlandskapet rapporter 2015:4

© Kulturlandskapet 2015

Författare: Andreas Toreld

Orienteringskarta: Framställd av Kulturlandskapet med data från Map Maker, FMIS samt Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Omslagsbild: Avslag med retusch från Skalleröd. (SHM_11800_A13_2)

Redigering och layout: Ingemar Bengtsson

Sökord: Flinta, mesolitikum, Hensbacka, Sandarna, skärgård, inland, djurben, Almeö, Huseby Klev, Småröd

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se

kontakt@kulturland.se

Skälleröd revisited

– en jämförande studie mellan kust- och inlandsboplatser

I december 2014 utfördes under tio dagar en jämförande arkivstudie mellan de tidigmesolitiska boplatserna Huseby Klev på Orust, djupa gropen (Morlanda 89), Skälleröd i Munkedal (Foss 300), Småröd i Munkedal (Foss 425) och Almeö vid Hornborgasjön (Bjorum 41). Studien genomfördes med medel från Stiftelsen Carl Jacob Lindebergs Fornminnesfond.

Platserna valdes för att de representerar skilda biotoper, från ytterskärgård till inland. På samtliga har det utförts arkeologiska undersökningar i relativt modern tid. Två av dem (Huseby Klev och Almeö) har ett ovanligt välbevarat osteologiskt material och är ¹⁴C-daterade. Frågeställningen var om livet tett sig likartat eller annorlunda i den yttre skärgården, i den inre skärgården, vid forsen och i inlandet, och på vilket sätt skillnaderna återspeglas i det arkeologiska materialet. Här följer en kortare sammanfattning av studien.

Almeö undersöktes 1983-85, Kindgren 1983, 1995; Thorsberg 1985. Boplatserna var belägen på en mindre ö i Hornborgasjön. Flera ¹⁴C-dateringar daterar den till runt 9300 BP, vilket betyder slutet av Preboreal tid. Typologiskt är flintmaterialet av hensbackatyp. Det innehåller bland annat skivyxor, ensidiga tvåpoliga kärnor, lerbergssyxor och stora lancettmikroliter, Thorsberg 1985:12. Flintan utgjordes av kritflinta som måste ha hämtats från kusten. Den lokala kambriska flintan tycks ha utnyttjats först senare. De bevarade djurbenen domineras av de landlevande däggdjuren älg, uroxer och bäver, samt insjöfiskarna gädda och abborre (se tabell 1). Det förekommer inga ben från marina däggdjur eller fiskar. Hundbegravningarna på platsen har blivit särskilt uppmärksammade.

Pollenanalyser visar att sjön omgavs av tall- och björkskogar med inslag av hassel och videarter. Det har föreslagits att platsen utgjorde en basboplatser som utnyttjats under vinter och vår, men troligen inte under höst då hasselnötsskal helt saknas, Kindgren 1995:177.

Huseby Klev undersöktes 1993-94, Hernek & Nordqvist 1995; Nordqvist 2005. Boplatserna var belägen på den västra sidan av en större ö (dagens Orust) i den yttre skärgården. Fyndmaterialet från djupa gropen har deponerats både direkt i havet och till viss del hamnat där indirekt vid en transgression. Flera ¹⁴C-dateringar daterar materialet inom intervallet 9100-8600 BP, vilket innebär början av Boreal tid. Flintmaterialet innehåller bland annat tre hullingspetsar, typiska för sandarnakultur. Av horn och ben finns redskap som pilspetsar, hornyxor och metkrokar bevarade. Bevarade hartsstycken tolkas som att de används till att täta båtar. Djurbenen domineras av de marina däggdjuren vitnosdelfin och gråsäl, men även landlevande däggdjur som vildsvin och kronhjort var vanliga (se tabell 1). På flera ställen påträffades sammanhängande stycken av ryggkotor från vitnosdelfin, vilket tolkats som att stranden fungerat som slaktplats vid delfinjakt. Det förekommer många fågelarter, varav den vanligaste är garfågeln. Av fiskarna dominerar stora exemplar av torsk och långa. Det förekommer inga ben från insjöfiskar. Det påträffades även stora mängder vildapel, hasselnötter och slånbar, vilket indikerar en vistelse under höst.

Småröd undersöktes 2003, Nordqvist & Toreld 2005; Toreld 2010. Boplatserna låg vid en havsvik på fastlandet. Det existerar inga ¹⁴C-dateringar som är samtida med den mesolitiska boplatserna.

Tabell 1

Djurarter	Almeö, 9300 BP	Huseby Klev, 9100-8600 BP
Däggdjur, landlevande		
Älg	X	x?
Uroxen	X	-
Kronhjort	x	X
Rådjur	x	x
Vildsvin	x	X
Brunbjörn	x	x
Varg	x	-
Räv	x	x
Hare	x	-
Bäver	X	x
Utter	-	x
Vildkatt	-	x
Hund	x	(x)
Däggdjur, marina		
Knubbsäl	-	x
Gråsäl	-	X
Vitnosdelfin	-	X
Tumlare	-	x
Fiskar, sötvatten		
Gädda	X	-
Abborre	X	-
Lax	x	-
Mört	x	-
Fiskar, saltvatten		
Pigghaj	-	x
Kummel	-	x
Långa	-	X
Torsk	-	X
Gråsej	-	x
Vitling	-	x
Kolja	-	x
Makrill	-	x
Flundrefiskar	-	x
Fåglar		
Smålom	-	x
Storlom	-	x
Skäggdopping	-	x
Storskarv	-	x
Gås	-	x
Storskrake	x	-
Sångsvan	x	x
Ejder	-	x
Sjöorre	-	x
Svärta	-	x
Alfågel	-	x
Knipa	-	x
Gråtrut	-	x
Havstrut	-	x
Alkekung	-	x
Tordmule	-	x
Sillgrissla	-	x
Garfågel	-	X
Tobisgrissla	-	x?

x betecknar närvaro. **X** betecknar vanligt förekommande.

Källor: Kindgren 1995, Jensen 1993, Nordqvist 2005

Om vi förutsätter att boplatsen varit strandbunden ger en strandlinjedatering av platsen 9500-9200 BP. Typologiskt är flintmaterialet av både yngre hensbacka och äldre sandarnakaraktär. Brytpunkten mellan de båda teknokomplexen har satts till cirka 9200 BP, vilket är den datering som också föreslagits för boplatsen i Småröd, Toreld 2010:54. I flintmaterialet förekommer bland annat två skivyxor, fyra skivmejslar, en sandarnayxa, tre hullingspetsar, såväl breda som smala lancettmikroliter, ensidiga tvåpoliga kärnor och koniska spånkärnor. Det förekommer även avslag, mikrospån och kärnor av kvarts, Nordqvist & Toreld 2005:39ff. Bruket av kvarts som råvara, i kombination med att redskap och kärnor i flinta är relativt små storlekmässigt, kan ses som tecken på flintbrist. Nordqvist har föreslagit att kvartsen och de små redskapen är en teknologi anpassad till inlandets flintbrist och tagit det som bevis för att det är samma befolkning som rör sig mellan kustens Småröd och Hornborgasjön i årliga förflyttningar, Nordqvist 2010:43. En årlig förflyttning mellan Västergötlands inland och kusten är tänkbar – på något sätt måste ju kritflintan ha nått Almeöboplatsen – men jag tror inte att kvarts och mindre flintredskap på Småröd kan användas som bevis för detta.

Skälleröd delundersöktes 2011, Swedberg, Toreld & Östlund 2012. Boplatsen har dock

varit uppmärksammas sedan länge tack vare ett mycket omfattande ytplockat flintmaterial, Alin 1955:223ff; Swedberg, Toreld & Östlund 2012:10ff. Boplatsen låg vid Munkedalsälven som vid den aktuella tiden antagligen hade sin mynning i havet inte långt därifrån. Platsen har varit lämplig att vistas vid både när den legat vid en inre havsvik och när havet dragit sig tillbaka och ersatts av en brusande fors. Det existerar inga ¹⁴C-dateringar som är samtida med den mesolitiska boplatsen. I likhet med Småröd är flintmaterialet typologiskt av både yngre hensbacka och äldre sandarnakaraktär. I det äldre insamlade materialet finns bland annat tolv skivyxor, tio lerbergsyxor och sex sandarnayxor, Swedberg, Toreld & Östlund 2012:13. Vid den arkeologiska undersökningen påträffades bland annat fyra skivyxor och såväl breda som smala lancettmikroliter. Till skillnad mot Småröd har inga artefakter av kvarts påträffats och det finns heller ingen som tyder på flintbrist.

Flintmaterial

Det innebär vissa problem när fyndmaterialet skall jämföras mellan de fyra boplatserna. Materialet från Hornborgasjön och Huseby Klev är inte helt samtida, vilket innebär att skillnader både kan ha kronologiska såväl som ekonomiska

Tabell 2

Flinta % redskap och kärnor	Almeö G, 9300 BP	Almeö M, 9300 BP	Almeö F, 9300 BP	Huseby Klev, djupa gropen, 9100-8600 BP	Småröd SU	Skälleröd SU
Kärnyxor	1%	-	2%	-	3% (5 st)	-
Spetsar	8%	12%	4%	16 % (7 st)	8% (12 st)	15% (5 st)
Mikrosticklar	29%	14%	13%	-	2% (3 st)	18% (6 st)
Skivyxor	-	3%	3%	2% (1 st)	4% (6 st)	12% (4 st)
Skrapor	26%	30%	32%	-	3% (5 st)	3% (1 st)
Sticklar	5%	9%	14%	2% (1 st)	11% (17 st)	3% (1 st)
Borr	2%	1%	2% ?	7 % (3 st)	6% (10 st)	-
Knivar	1%	1%	2%	-	2% (3 st)	-
Redskap	72% (66 st)	71% (84 st)	74% (132 st)	27% (12 st)	39% (61 st)	52% (17 st)
Kärnor	28% (48 st)	29% (47 st)	26% (69 st)	73% (32 st)	61% (97 st)	48% (16 st)
All flinta	4891 st	1917 st	4443 st	?	2625 st	1682 st

Källor: Kindgren 1995, Nordqvist 2005, Nordqvist & Toreld 2005, Swedberg, Toreld & Östlund 2012

orsaker. Fyndmaterialet har inte sorterats av samma person, vilket säkerligen inneburit olika bedömningskriterier, Toreld 2010:66. Fynden har heller inte redovisats på samma sätt i de olika undersökningarna. Den jämförande studien har därför fått utgå ifrån hur fyndmaterialet har redovisats.

Om vi ser på fyndförhållandet mellan redskap och kärnor, så utgör redskapen på Almeö cirka 70% och kärnorna 30% - för Huseby Klev är förhållandet det motsatta (se tabell 2). Förhållandet avspeglar troligen att tillgången till flinta varit betydligt mer begränsat i inlandet än vid kusten, varvid en större andel av råvaran används till att framställa redskap. Förhållandet på de andra två boplatserna stärker hypotesen - på Skålleröd är förhållandet redskap/kärnor ungefär 50/50 och på Småröd 40/60. Den klart dominerande redskapstypen på Almeö är skrapor (cirka 30% av alla redskap och kärnor). Skrapor förekommer inte i fyndmaterialet från Huseby Klev överhuvudtaget och utgör endast 3% på Småröd och Skålleröd. Tendensen är densamma i Nordqvists jämförande studie från Göteborgsområdet, där fyndmaterialet från inlandsboplatserna vid sjön Mjörn helt domineras av skrapor, Nordqvist 2000:136.

Enligt Thorsbergs analys från 1985 är skraporna på Almeö ovanligt små och hårt utnyttjade

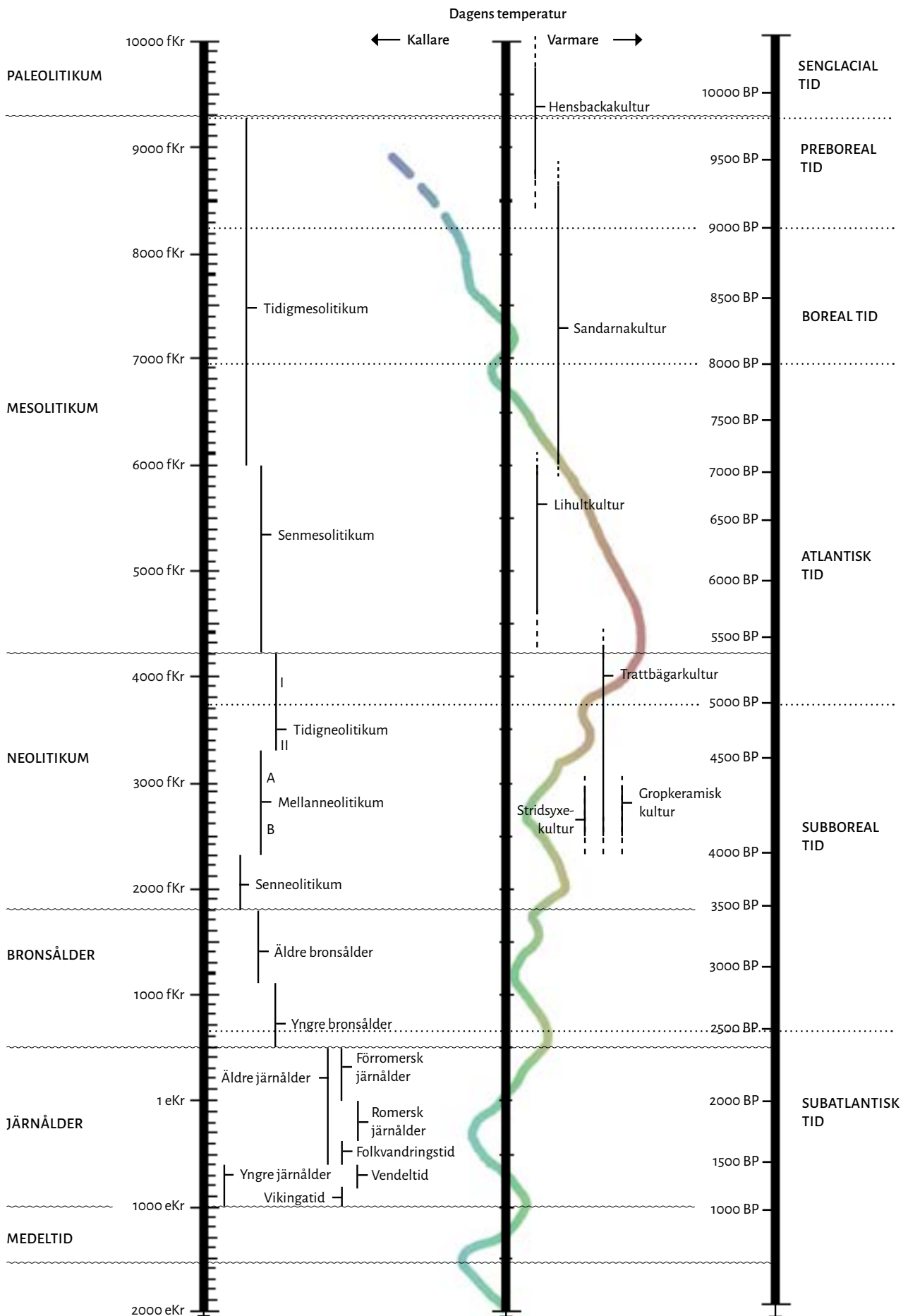
genom upprepade uppskärpningar, vilket förklaras med flintbrist. Bruksskadeanalysen visar att de flesta skrapor använts för att skrapa hudar. Detsamma gäller skivyxorna, vilka trots namnet alltså inte använts som yxor. Två analyserade lerbergssyxor från Hornborgasjön respektive Skålleröd tyder däremot på att de fungerat just som huggyxor på trä.

En årlig förflyttning mellan Västergötlands inland och kusten är tänkbar - på något sätt måste ju kritflintan ha nått Almeöboplatsen - men jag tror inte, till skillnad mot Nordqvist, att förekomsten av kvarts och mindre flintredskap på Småröd kan användas som bevis för detta. Kvarts har brukats lokalt i Bohuslän på andra platser som ersättning för flinta, framförallt under senmesolitikum, utan att detta behöver förklaras med årliga förflyttningar till inlandet. Det finns inget i det osteologiska materialet som styrker en regelbunden förflyttning mellan inland och kust. Så länge den forna Väneren var förbunden med västerhavet genom ett flertal sund underlättades transporten. Efter att sunden grundade upp, Uddevallasundet grundade upp sist cirka 9500 BP, Kindgren 1995:171, var inte förflyttningarna lika enkla att genomföra. Vi ser också att den lokala kambriska flintan i Västergötland utnyttjas i högre grad under senare perioder av mesolitikum.

Källor

Litteratur

- Alin, J. 1955 *Förteckning över stenåldersboplatser i norra Bohuslän*. Göteborg och Bohusläns Fornminnesförening.
- Jensen, O. W. 1993 *Falbygdens äldre stenålder. En rumslig och ekonomisk analys*. C-uppsats, arkeologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Hernek, R. & Nordqvist, B. 1995 *Världens äldsta tuggummi? Ett urval spännande arkeologiska upptäckter som gjordes vid Huseby Klev, och andra platser, inför väg 178 över Orust*. Riksantikvarieämbetet.
- Kindgren, H. 1983 Grävningar vid Hornborgasjön. *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift*, 1983-84.
- Kindgren, H. 1995 "Hensbacka-Hogen-Hornborgasjön: Early Mesolithic coastal and inland settlements in western Sweden." I: Fischer, A., (red), *Man and Sea in the Mesolithic – coastal settlement above and below present sea level*. Oxbow Monograph 53.
- Nordqvist, B. 2000 *Coastal Adaptions in the Mesolithic*. Dis. Department of Archaeology, Göteborg University.
- Nordqvist, B. 2005 *Huseby Klev. En kustboplats med bevarat organiskt material från äldsta mesolitikum till järnålder. Bohuslän, Morlanda socken, Huseby Klev 2:4 och 3:13, RAÄ 89 och 485*. Riksantikvarieämbetet, UV Väst rapport 2005:2.
- Nordqvist, B. 2010 "Västsveriges senpaleolitiska jägare." I: Petersson, H. & Toreld, C., (red), *Utblickar från Munkedal – 10 000 år av bohuslänsk förhistoria*. Bohusläns museum.
- Nordqvist, B. & Toreld, A. 2005 "En redogörelse över den arkeologiska slutundersökningen av RAÄ 424 och RAÄ 425." I: *Mellan fjord och fjäll*. Bohusläns museum, rapport 2005:50.
- Swedberg, S., Toreld, A. & Östlund, A. 2012 *Foss 300, Munkedals kommun. Arkeologisk förundersökning och särskild undersökning*. Rio Kulturkooperativ, Kulturhistoriska rapporter 151.
- Thorsberg, K. 1985 "Bruksskadeanalys av valda artefakter från två tidigmesolitiska boplatser vid Hornborgasjön." i: *TOR vol. XX*.
- Toreld, A. 2010 "Om några småredskap från Småröd." I: Petersson, H. & Toreld, C., (red), *Utblickar från Munkedal – 10 000 år av bohuslänsk förhistoria*. Bohusläns museum.

Sammanställd av: Swedberg & Östlund. Källor: Andersson & Ragnesten (red) 2005, Nielsen 1993, Svedhage 1996, Welinder, Pedersen, Widgren (red) 1998 samt OxCal

